

ДРУГИ ДЕО

УЧЕШЋЕ 15. УДАРНОГ КОРПУСА
У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА
ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ОПШТА СИТУАЦИЈА НА ЕВРОПСКОМ И ЈУГОСЛОВЕНСКОМ РАТИШТУ

Општа ситуација на европском ратишту развија се повољно. Крајем 1944. и почетком 1945. године, положај нацистичке Немачке био је безнадежан. Међутим, она је још била способна да пружа активан отпор и упорно се бранила и поред огромних људских и материјалних губитака. Иако се више није могло десити »чудо« које би спасило Немачку од војног пораза, најуже руководство Трећег Рајха је још увек рачунало са могућношћу обрта у односима међу водећим државама Антихитлеровске коалиције и размимоилажења међу савезницима, што би омогућило закључење сепаратног мира са Англо-Американцима. Зато су немачке трупе покушавале да задрже савезнике што даље од граница Немачке све док не би дошло до такве ситуације. С тим циљем оне у зиму 1944/45. године предузимају последња офанзивна дејства.²⁸⁹

Немачке трупе су крајем децембра 1944. противофанзивом у Арденима, истина, за неколико недеља успориле напредовање англо-америчких снага, али су зато утрошиле и последње стратегијске резерве на западном фронту. У јануару 1945. године, да би деблокирао снаге у Будимпешти и продором на десну обалу Дунава скратио фронт Групе армија »Југ«, Хитлер је наредио да се предузме противофанзива у Мађарској. Ни она, као ни противофанзива почетком марта 1945. године, предузета северно од Блатног језера па све до реке Драве, није постигла успех. Једино је савезнички фронт у Италији био мање покретљив и »мировао« на тзв. Готској линији пред Болоњом.²⁹⁰

Извршавајући обавезе прихваћене на конференцији у Техерану и Јалти, савезници су у првим месецима 1945.

289) Др Урош Костић; Ослобођење Истре, Словеначког приморја и Трста 1945, Београд 1978, стр. 23.

290) Исто, стр. 23 - 24; Други светски рат, преглед ратних операција, књ. IV, Београд 1967, стр. 531 - 539, књ. V", стр. 129 (у даљем тексту: Други светски рат); Завршне операције стр. 477.

концентричним и непрекидним ударцима на знатно ослабљене немачке снаге, продирали на територију Трећег Рајха. Поред тога, сталним нападима савезничка авијација је подривала морал немачког становништва, наносећи му велике губитке, слабила немачки ратни потенцијал и немачкој армији знатно отежавала извршавање оперативно-стратегијских задатака.

Почетком 1945. Црвена армија је и даље носила главни терет рата и истовремено постижала највеће успехе у борби против немачких снага. Она је прешла Вислу и наставила напредовање према западу кроз источну Пруску, Пољску, Чехословачку и Мађарску да би већ крајем јануара и почетком фебруара широким фронтом избила на реку Одру.

У то време англо-америчке снаге су изводиле операције на Западном фронту ради избјјања на реку Рајну и убрзо су успеле да образују неколико мостобрана на њеној десној обали.

У Италији, због јаког отпора немачких снага, неповљних временских и земљишних прилика, савезничка офанзива је била прекинута а дејства, локалног значаја, развијала су се споријим темпом, и поред тога што је савезничка авијација била веома активна.²⁹¹⁾

Коначан крах политике Трећег Рајха на Балкану почео је крајем марта 1945. године, после неуспеха немачке противофанзиве у Мађарској. Црвена армија је 25. марта прешла у офанзиву према Бечу. Даље задржавање дубоко истурених немачких трупа на Балкану постало је беспредметно. Зато је Хитлер одобрио евакуацију Сарајева и југоисточне Босне.²⁹²⁾

Тиме је почела завршница на југословенском ратишту. Генерал Лер, који је 27. марта преузео команду Југоистока, схватио је да његове трупе неће издржати снажан налет Југословенске армије. Он је себи поставио једини циљ: успорити што више офанзиву Југословенске армије и не дозволити јој да продре у срце Хрватске, Истру и

291) Урош Костић, н. д. стр. 28 - 31; Други светски рат, књ. V, стр. 73 - 102.

292) Немци су у току зиме са тешком муком одржали положаје око Сарајева и у долини реке Босне. Одобрење Хитлера за евакуацију Сарајева генерал Лер је примио са олакшањем, »јер је таква одлука у оперативном погледу давно биланс неизбежна«. (Erich Schmidt Rühberg: Крај борбе на Балкану (превод), Хеиделберг 1955, стр. 107 (у даљем тексту Е. Ш. Рихберг).

Трст и Словенију. Тиме је требало омогућити западним савезницима да заузму ове крајеве пре Југословенске армије. Лер се плашио да Југославија, као савезничка земља, не добије право да окупира јужне делове Аустрије у којима живи бројни словеначки живаљ, јер би то значило »бол>шевизацију« Аустрије. При томе је рачунао да ће Англо-Американци ценити његово заузимање за националне антикомунистичке снаге на територији Југославије и других балканских земаља и његову бору против комунизма, те да ће они »показати већи интерес да после Румуније, Бугарске и Мађарске, и југословенска територија не постане жртва експанзије комунизма.« Зато је Англо-Американцима упутио директан позив да убрзано запоседну Трст и јужну Аустрију.²⁹³

На југословенском ратишту до краја 1944. године биле су коначно ослобођене Србија, Македонија, Далмација, Црна Гора и знатан део Босне и Херцеговине. Тиме је била завршена прва етапа операција за коначно ослобођење Југославије. Народноослободилачка војска, као самостална оружана сила, успоставила је јединствен, стабилизovan фронт од Драве преко Срема, Босне и јужне Лике до Јадранског мора. На тај начин југословенски фронт се слио у непрекидан савезнички фронт којим је била окружена Хитлерова Немачка. Наиме, југословенски фронт настављао се на совјетски фронт у Мађарској и преко Јадранског мора на англо-амерички фронт у Италији. Крупне снаге НОВЈ у Хрватској и Словенији - 6 корпуса и једна оперативна зона - са пространих слободних територија наставиле су успешно да дејствују у позадини тога фронта, посебно на комуникације, што ће веома повољно утицати на развој операција НОВЈ у наредној етапи.²⁹⁴

МЕРЕ ЗА СРЕЂИВАЊЕ ПРИЛИКА У ОСЛОБОЂЕНОЈ МАКЕДОНИЈИ

После ослобођења Македоније пришло се консолидовању народне власти и организовању целокупног друштвено-политичког и економског живота земље. Навешћемо неке од тих активности:

293) Душан Узелац: Немачко-квислиншки планови и акције на југословенском ратишту у последњој фази рата 1944 - 1945, Народноослободилачки рат и социјалистичка револуција у Југославији у завршној етапи другог светског рата, Београд 1978, стр. 92 - 93 (у даљем тексту: НОР и Социјалистичка револуција у Југославији); Е. Ш. Рихберг, н. д. стр. 148, 153 - 155.

294) Фабијан Трго: НОР и социјалистичка револуција у Југославији, стр. 26.

- 26. новембра 1944. у Скопљу је одржана Прва конференција НОФ Македоније. На њој је изабран Главни одбор НОФ-а Македоније. Поред делегата са терена, свака дивизија је упутила по 100 делегата из својих редова;

- 2. децембра 1944. у Скопљу је одржана прва градска конференција АФЖ-а;

- почетком децембра 1944. одржана је проширена седница ЦК КПМ на којој је, поред осталог, закључено да се изврши мобилизација млађих годишта за Армију и да се појача рад у организацијама КПМ и Народног фронта. Главни штаб Македоније издао је 8. децембра наредбу о мобилизацији људства за НОВ од 18 до 30 година старости, а за Народну милицију људства старијег од 30 година. Поред тога, наређено је да се борци старији од 30 година демобилишу уколико не желе да добровољно остану у војсци.

Главни штаб Македоније је у духу инструкције Врховног штаба издао 8. децембра 1944. наредбу о организацији територијалне службе поделивши Македонију на три војне области (скопека, битољска, штипска) и команду града Скопља. Сачињена је и организациона структура војних области, команди подручја и команди места и других територијалних органа;

- у Скопљу је 15. децембра 1944. одржана Прва конференција АФЖ и изабран Главни одбор Македоније;

- при ЦК КПМ формиран су 18. децембра 1944. партијски курсеви, који почетком 1946. прерастају у Нижу политичку школу. Курсеве су похађали чланови партијских комитета;

- 28. децембра 1944. у Скопљу је отпочео тродневни рад Другог ванредног заседања АСНОМ-а, којем је присуствовао и потпредседник Националног комитета ослобођења Југославије Едвард Кардељ; усвојене су смернице за даљи рад Собрања и изабрано ново председништво АСНОМ-а;

- 1. јануара 1945. у Македонији је отпочело да ради девет гимназија, једна учитељска школа, једна музичка и једна средња уметничка школа;

- 6. јануара 1945. у Скопљу, у присуству око 1.000 делегата, као и делегата омладине свих народа и народности Југославије, затим представника совјетске, бугарске, гр-

чке, албанске омладине и омладине из Пиринске и Егејске Македоније и представника совјетске, енглеске и америчке војне мисије, отпочео је дводневни рад Другог конгреса антифашистичке омладине Македоније (НОМСМ), на којем је изабран Главни одбор;

- 22. фебруара 1945. АСНОМ је донео одлуку да се у Македонији распишу избори за сеоске, градске, рејонске и среске НО одборе. Избори су почели 11. и трајали до 25. марта. Тада су први пут гласале жене и сви грађани са навршених 18 година живота и сви припадници НОВ и ПОЈ, без обзира на старост;

- 16. априла 1945. у Скопљу је одржано заседање АСНОМ-а; изабрано је ново председништво Народног скупштина Македоније које је *именовало* прву владу федералне Македоније од 12 чланова. Влада је 25. априла издала декларацију о значају формирања владе, задацима и циљевима које она треба да оствари;

- 1. маја 1945. у Скопљу је одржана првوماјска војна парада.

Као и у осталим крајевима Југославије, штете које су окупатори нанели Македонији биле су огромне: железничке пруге биле су у великој мери порушене; ниједан рудник и важнији индустријски објекат нису функционисали; разрушене су биле неке болнице, школе и други јавни објекти. То је захтевало да се уложи ванредно велики напори у периоду обнове земље.

С тим циљем, политичко и војно руководство Македоније покренуло је најшире масе града и села у обнови. Организовало је радне и добровољне акције, у којима је учествовало *и младо и старо*, ради обнове и оправке порушених пруга, путева, поплаћених села и других објеката из периода рата. Радило се са огромним ентузијазмом, јер су македонски народ и народности били свесни да то по први пут у својој историји раде за себе, као национално слободни и равноправни у братској заједници југословенских народа.

Поред тога, руководство је донело закон о национализацији, тако да су целокупна индустрија, велетрговина, банке и др., прешли у државне руке; спровело је аграрну реформу; предузело је мере за оздрављење привреде, за изградњу снажног социјалистичког сектора у привреди,

за побољшање здравства, школства, животног стандарда становништва итд.²⁹⁵⁾

У том периоду јединице НОВ Македоније биле су готово свакодневно ангажоване на разбијању и разоружавању бројних балистичких и четничких остатака, који су се крили у планинама и повремено изводили диверзије на поједине објекте. Осим тога, војно-политичко руководство било је знатно ангажовано у припремању и снабдевању 15. ударног корпуса, који је био одређен да учествује у завршним операцијама за ослобођење Југославије.

t

295) Архив ВИИ, к. 232, док. 7/2,20/2, 8/2; к. 240, док. 1-26 до 35/4, 1-37/4; к. 1428, док. 3/6; Календар Главног одбора СУБМакедоније; Првиот конгрес на КПМ, стр. 91-146, 168 - 169, 175; Историјски архив КПЈ, том VII, док. 133; Историјски архив СКМ, том II, кн>. 2, стр. 432; Документи на младинското движење на Македонија 1941 - 1945, стр. 465; »Борба« 1, 2, 3, 9-1, 12-III, 17-IV 1945; »Политика«, 2. и 9-1, 16-III, 16, 18, 26-IV-1945.